

Náčrt premien slovenskej literárnej kritiky od polovice 60. do začiatku 70. rokov

VLADIMÍR BARBORÍK, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

(Pokračovanie z minulého čísla.)

2. Literárna kritika od polovice šesťdesiatych rokov

2.1. Vonkajšie súvislosti (spoločenské a inštitucionálne rámce)

Postupná reštrukturalizácia literárnokritického poľa, teda jeho vývinové smerovanie k väčšej autonómii od prvej polovice šesťdesiatych rokov, stále prebiehala v spoločenských rámcoch ustanovených v roku 1948. Napriek mnohým vývinovým peripetiám, ktorými odvtedy prešlo mocenské pole v Československu,¹ konštitutívne, navonok deklarované princípy spoločenského usporiadania a na ne nadväzujúci spôsob výkonu moci a riadenia spoločnosti ostávali nezmenené.

Všetok verejný život bol determinovaný režimom, v ktorom mala komunistická strana mocensky a neskôr aj ústavne zaručenú vedúcu úlohu v spoločnosti a vlastníctvo výrobných prostriedkov bolo v rukách štátu (táto skutočnosť vylučovala súkromné podnikanie a napríklad v kultúrnej oblasti zabezpečovala moci monopol na výrobu a distribúciu materiálnej základne duchovných statkov, teda aj kníh a časopisov). Kritická aktivita mala vždy komunikačný a verejný charakter (pričom aj sám obsah pojmu verejnosť prechádzal historickým vývinom). Navonok sa prejavuje najmä ako publikačná (publicistická) činnosť. V šesťdesiatych rokoch jej médiom boli predovšetkým špecializované časopisy, ale aj kultúrne rubriky ďalších periodík.

Každý verejný a zvlášť publicistický prejav bol v tomto čase determinovaný politicko-mocenskými rámcami Československa ako deklarované socialistického štátu, teda súborom zákonných noriem, ktoré vymedzovali vtedajší publikačný priestor (odvíjali sa od ústavy, zakotvujúcej vedúcu úlohu KSČ, pričom v tomto systéme dohľadu vymedzovala priestor vtedajšej publicistiky najmä zákonom ustanovená cenzúra).

Popri vonkajších determinantách, ktoré v konečnom dôsledku rozhodovali o tom, čo môže byť publikované a čo nie, sa vzťah literatúry a jej reflexie k politicko-mocenskej konštelácii danej doby vписoval aj do vnútornej štruktúry kritického diskurzu. Išlo o pomer, ktorý na rozdiel od vonkajších, relatívne ustálených „podmienok prevádzky“ prešiel od roku 1948 do polovice šesťdesiatych rokov viacerými peripetiami a zmenami. Podstatné v tejto súvislosti bolo, aké vnútorné koncepčné východiská si uvažovanie o literatúre zvolí a či vôbec pôjde o voľbu alebo iba o „zvnútornenie“ vonkajších inštrukcií. Ak od roku 1948 a v prvej polovici nasledujúceho decénia boli takýmto nespochybniteľným východiskom

¹ Nahradenie otvorene represívnej domácej verzie stalinizmu váhavou destalinizáciou (od pol. päťdesiatych rokov) akoby aj pre ďalšie roky nastolilo rytmus, v ktorom sezónne „odmäky“ striedali obdobia zvýšenej aktivity mocensko-bezpečnostných štruktúr.

rámce socialistickej literatúry so všetkými dobovými implikáciami (mocenskými, spoločenskými, vývinovými...), ideovo vychádzajúce z oficiálnej, situácii prispôsobenej verzie marxizmu, teda rámce smerovo definované pojmom socialistický realizmus, v šesťdesiatych rokoch sa situácia výrazne mení. Táto zmena je dobre čitateľná v polemike medzi V. Mináčom a M. Hamadom v roku 1964: kým pre prvého socializmus zostal danosťou a historicko-triedny pohľad na svet nespochybniteľným základom uvažovania o literatúre a človeku (ten mal byť meraný vzťahom k socializmu), jeho oponent obrátil poradie dôležitosti, za východisko svojho uvažovania si zvolil človeka (pomer k nemu určoval hodnotu socializmu). Vo vzťahu k spoločenským rámcom nešlo pritom o nastolenie alternatívy k socializmu (z hľadiska vonkajších podmienok to vo verejnom priestore nebolo možné), ale o akcentovanie a nastolenie iných koncepčných rámcov pre uvažovanie o literatúre. Ako sa ukázalo, socialistické východiská a s nimi spätá vývinová teleológia prestali byť v tejto situácii záväzné. Na niekoľko nasledujúcich rokov, približne do prelomu desaťročí, tak nie lenže stratili svoje dominantné postavenie v reflexii literatúry, ale aj svoju relevanciu, prítťaživosť pre väčšinu vtedajších protagonistov domácej kritiky.

Takmer sa prestali objavovať v kritických prejavoch tých čias, či už v podobe slovného spojenia (socialistická literatúra, socialistický realizmus, socializmus...), alebo ako pokus o aplikáciu marxistických východísk v danej literárnej situácii (jednou z mála výnimiek je článok D. Okáliho *Sexualizácia alebo únik z reality*, publikovaný v desiatom čísle *Slovenských pohľadov* v r. 1969). Najfrekventovanejším slovom kritického diskurzu tejto doby bol človek, pričom relevancia použitia toho pojmu bola rozličná: v určitých situáciách, pri niektorých kritických výkonov nadobúdala pozoruhodnú explikačnú silu (viď už spomenutá polemika Mináč – Hamada), v iných prípadoch poslužil autorovi ako humanistické mimikry, prostredníctvom ktorého sa dalo „prihlásiť sa k súčasnosti“, v mnohých recenziách zostal súčasťou povrchovej významovej vrstvy textu ako povinná verbálna „pena dní“ svojej doby.

Masívna intervencia spoločensko-politických (mocenských) štruktúr, ktoré si podriadili a vlastným potrebám prispôbili literárne a literárnokritické pole na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov, sa stala o pätnásť rokov neskôr na určitý čas minulosťou. Aj z vonkajšej, publikačne tvárou k verejnosti obrátenej podobe literárnej kritiky sa dá usudzovať, že nik z relevantnejších kritikov tejto doby sa deklaratívne ani prakticky nehlásil k služobnému poňatiu kritiky (služobnému vo vzťahu k moci a jej oficiálnym ideologickým doktrínam), poňatiu, ktoré bolo charakteristické pre roky nasledujúce bezprostredne po februári 1948 (otázkou ostáva, či v tomto období bol zo strany moci o takúto službu záujem).

2.2. Literárna kritika ako súčasť literárneho života (vzťah literárnej kritiky k literárnemu poľu – jej inštitucionálna základňa)

V porovnaní s päťdesiatymi rokmi, najmä ich prvou polovicou, sa v nasledujúcom desaťročí zmenil aj vzťah literárnej kritiky k literatúre. V období po februári 1948 sa literárnokritický diskurz ocitol v priestore medzi literatúrou a mocou ako funkčný nástroj („prevodová páka“) slúžiaci moci na ovládnutie a indoktrináciu priestoru literatúry. Kri-

tika bola vo vzťahu k literatúre v nadradenej pozícii „ideového dozoru“: išlo o ideologický variant postulatívnej kritiky (postuláty neboli garantované osobnostne, ale mocensky). V polovici šesťdesiatych rokov bola súčasťou procesu osamostatňovania sa literatúry a rozširovania priestoru vo vzťahu k mocenskému poľu. Paralelne s týmto smerovaním sa kritika autonomizovala aj vo vzťahu k literatúre samotnej (viď polemika Hamada – Šmatlák). Bola tak zároveň súčasťou literárneho poľa, personálne spätá s inštitúciami literatúry tých čias (existenčne bola časť kritikov zaradená v štruktúrach literárneho života – v redakciách časopisov a vydavateľstiev, eventuálne v orgánoch spisovateľskej organizácie), ale aj spojená so štruktúrami mimo jeho bezprostredného vplyvu, s oblasťami vedy a vzdelávania (Literárnovedný ústav SAV, univerzity a vysoké školy...).

2.3. Podoby a premeny literárnokritickej praxe v druhej polovici šesťdesiatych rokov

Pokus o literárnohistorické postihnutie kritickej praxe na Slovensku v období od polovice šesťdesiatych do začiatku sedemdesiatych rokov 20. storočia materiálovo vychádza predovšetkým z domácej reflexie slovenskej umeleckej literatúry (poézie a prózy) určenej dospelému čitateľovi, pričom zohľadňuje aj kritickú reflexiu samotnej kritiky (metakritiku), teda úvahy nad aktuálnymi kritickými výkonmi (knižnými a v prípade polemík i časopisecskými) i všeobecnú reflexiu dobovej kritickej problematiky. Mimo môjho výskumného záberu sa tak ocitajú reflexia českej a zahraničnej beletrie, literárnoteoretickej i literárnohistorickej produkcie, recenzie venované literatúre pre deti a mládež, ako aj textom, v ktorých dominuje iná než estetická funkcia (reflexia literatúry „špeciálnych funkcií“ – literatúry faktu, sci-fi, detektívok, dobrodružného čítania – ale aj napr. väčšiny memoárovej literatúry). Týka sa to aj slovenskej literárnej kritiky v zahraničí, teda exilu a krajanskej literatúry.

Korpus dobových literárnokritických prejavov je možné diferencovať z rôznych aspektov: ponúka sa členenie žánrové, generačné, personálne (zamerané na najvýraznejšie osobnosti) či funkčné, vychádzajúce z variety možných prístupov k dielu (v intervale *sprostredkovanie – poznanie – hodnotenie* – situačné *domyslenie*), pričom od dominance jedného z nich sa dajú odvodiť typy kritickej praxe: sprostredkovacej funkcii kritického prejavu by zodpovedala prax (1.) *žurnalistická* (recenzná), ale aj *programovo-skupinovú*; poznávacej kritika (2.) *vedecká* (s presahom k histórii alebo teórii); hodnotiacej (3.) *postulatívno-programová* a tej, ktorá sa pokúša o domýšľajúci presah (4.) *reflexívna*, filozofická. Každú z uvedených možností v tomto pokuse o rekonštrukciu dobového kritického poľa využijem, avšak ešte pred vlastnou diferenciáciou sa pokúsím o všeobecnejšiu charakteristiku dobového literárnokritického diskurzu ako súboru prehovorov, ktoré sa pokúšajú artikulovať niekoľko nadosobných, pre danú situáciu typických predstáv o svojom predmete (literatúre) a sú nimi organizované. Malo by ísť o predstavy, vyjadrené vo väčšine relevantných kritických výkonov, o témy dominujúce v myslení o literatúre vymedzeného obdobia.

2.3.1. Témy a prístupy (kľúčové slová a koncepcné východiská)

Najnápadnejším a najfrekvencovanejším pojmom novej kritickej paradigmy bol *človek* (podrobnejšie k jeho presadzovaniu viď vyššie pasáže venované polemike Mináč –

Hamada). Vladimír Petrík upozornil na skutočnosť, že tento pojem mal antagonistický vzťah k historizujúcemu spojeniu „nový človek“, frekventovanému v ideologickom (a aj kritickom) diskurze na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov.² Šesťdesiate roky vyzdvihli z človeka práve to, čo vzdoruje dejinám a okolnostiam, jeho možnosť a schopnosť presahu vlastnej situovanosti, teda človeka ako určitú mimohistorickú antropologickú konštantu. Transcendujúci, literatúru (v zmysle imanentnej „literárnosti“ formalistickej proveniencie) smerom k filozofickému domysleniu ľudskej situácie presahujúci prístup k dielu, uplatnený Milanom Hamadom, podstatným spôsobom ovplyvnil dobovú reflexiu literatúry. Aj v porovnaní s predchádzajúcim vývinom literatúry tento vplyv výstižne vyjadril Viliam Marčok, jeden z kritikov, ktorí si v tom čase osvojili antropologickú paradigmu v prístupe k literárnemu dielu: „*Ak sa donedávna spisovateľ sústreďoval predovšetkým na to, ako jednotlivec spoluvytvára dejinný pohyb, dnes ho predovšetkým zaujíma, do akej miery si v tomto pohybe dokáže uchovať svoju ľudskú tvár.*“³ Pojem človek na seba paradigmaticky viazal celý rad ďalších termínov: antropológia – antropologický („antropologická konštanta“⁴), humanizmus – humanistický („Ondrušovo svedectvo o vóli pripútať básnické slovo ku kladnému humanistickému posolstvu“⁵); k ďalším, v nariadených súvislostiach často používaným slovám patrila transcendencia („zážehy túženej transcencie“⁶), ale aj existencia, existenciálny, existencialistický („existenciálna báza“, „existenciálny zmysel“⁷).

Pozornosť kritickej reflexie sa v tomto čase sústreďovala aj na noetické možnosti literárneho diela: *poznánie* patrilo ku kľúčovým slovám doby. Podobne ako v prípade antropologických tendencií nadobudol aj tento pojem svoju relevanciu v kontraste s predchádzajúcim obdobím, v ktorom si noetickú dominanciu uzurpovala ideológia a všetko – stav sveta i jeho ďalší vývin – bolo v podstate zrejmé, pričom literatúre ostávala úloha tento zrejmý svet primeraným spôsobom zobraziť. V novej situácii bol takýto gnozeologický optimizmus spochybnený a s ním aj slovesná tvorba na objednávku vyplňajúca zvonku dodanú ideologickú osnovu. Poznávaciu funkciu literatúry aj v súvislosti s rozvojom prírodných a spoločenských vied dôrazne pripomínal v prvej polovici desaťročia Milan Hamada, aby o niečo neskôr (v polemike nad Váľkovým *Milovaním v husej koži*)

² Spojenie „nový človek“ vtedy zdôrazňovalo vývinovú, na vonkajších podmienkach založenú a teda premenlivú podstatu človeka. Viď úvod štúdie PETRÍK, Vladimír: Kritický spor o charakter socialistickej literatúry. Polemika V. Mináča s M. Hamadom. In: HOCHÉL, Igor (ed.): *Podoby a premeny slovenskej literárnej kritiky v 50. a 60. rokoch 20. storočia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2010, s. 49. Toto spojenie však možno situovať aj do medzivojnového kultúrneho diskurzu: napríklad tvorilo jeden z emblémov medzivojnovej publicistiky J. Seiferta, čo si všimol v recenzii jej vydania Lukáš Borovička (In: BOROVIČKA, Lukáš: Raději džbánek studeného piva než sovětské romány. In: *Tvar*, roč. 23, 2012, č. 5, s. 2).

³ MARČOK, Viliam: Básnikov spor so súčasníkom, dobou a jej literatúrou. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 4, s. 131 – 132.

⁴ MARČOK, Viliam: Premeny konkretizmu (Zamyslenie nad poslednými zbierkami Jána Stachu, Vlastimila Kovalčíka a Jána Ondruša). In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 1, s. 52 – 63.

⁵ ŠTEVČEK, Pavol: Odpútané slovo básne. *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 2, s. 10 – 14.

⁶ MARČOK, Viliam: Premeny konkretizmu (Zamyslenie nad poslednými zbierkami Jána Stachu, Vlastimila Kovalčíka a Jána Ondruša). In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 1, s. 52 – 63.

⁷ Tamže.

varoval pred jej absolutizáciou. Noetickému aspektu literárneho diela venovala kritika pozornosť až do začiatku nasledujúceho desaťročia. Nešlo pritom o jednoznačné presadzovanie poznania na úkor iných tvorivých mohutností. Racionálnemu sa v reflexii literatúry nachádzali systémoví protihráči v senzúálnom, voči intelektu bola postavená intuícia (napr. prostredníctvom kultúrne etablovanej opozície *doctus – natus*). Keď v roku 1969 konštatoval Viliam Marčok, že „*poézia sa podujala na veľmi riskantnú vec: suplovať nedostatok filozofie*“, ⁸ priblížil sa k tomu, na čo v polovici desaťročia v „spore o básnika“ upozorňoval M. Hamada. V porovnaní s kritickými postulátmi prvej polovice šesťdesiatych rokov, ktoré smerovali literatúru od senzúálneho ku koncepčnému, racionálne podloženému, je o pár rokov neskôr, keď senzúálne odumiera pod tlakom špekulácie, reflexie či abstraktnej a v literárnej prevádzke už vyprázdnenej symbolizácie, ⁹ do literatúry privolávaná živá, zmyslovo konkretizovaná, hravá a neprešpekulovaná básnická reč. Aj na spochybnení neprimeraných intelektuálnych ambícií literárneho prejavu tej doby založil svoje podvrtné gesto Štefan Moravčík, jeden z najosobitejších kritických zjavov druhej polovice šesťdesiatych rokov. ¹⁰ Ak reflexívnosť a s ňou spojený pátos a dôstojnosť v aktuálnej básnickej tvorbe boli preňho tým, čo vyháňa poéziu z básne, išlo aj o reakciu na dobové zvýznamnenie poznávacieho aspektu tvorby, resp. na výsledky takejto „cesty za poznáním“ v slovenských podmienkach. ¹¹

Dôležité podnety pre dobovú reflexiu literárnej tvorby vychádzali z oblasti teoretického uvažovania o literatúre. Týka sa to najmä odkazu medzivojnového štrukturalizmu, v predchádzajúcom období potlačeného. Štruktúrno-estetická paradigma bola inšpirovaná aj vtedy sa formujúcou recepciou estetikou (F. Miko). V kritických prejavoch sa uplatnili koncepčné rámce prístupu k dielu i pojmoslovie z týchto oblastí, predovšetkým pojem štruktúry, ¹² súčasťou slovníka kritického prejavu sa v niektorých prípadoch stala aj terminológia výrazovej estetiky. ¹³ Teoretické, vedecké, v širokom slova zmysle scientist-

⁸ MARČOK, Viliam: „...a znovu začínať od začiatku...“ In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 5, s. 131 – 132.

⁹ Viď napr. V. Marčok, tamže: „Pri čítaní tejto knižky človeka zarazí poznanie, ako sa naša poézia motivicky zuniformuje. Samý popol, urny, hrobky, plamene, anjeli, býky... Smrť nám predstupuje pred oči tak blízko, že sa jej pomaly prestávam báť, lebo si namýšľam, že je to len slovo.“

¹⁰ Literárnokritickú časť tvorivej dráhy tohto autora do určitej miery prekryla jeho poézia. V jeho prípade však nešlo o príležitostný výlet spisovateľa do oblasti reflexie literatúry, ktorý prostredníctvom média kritiky presadzuje vlastný program (takto možno hodnotiť napr. literárnu publicistiku R. Slobodu), ale o programové odlišenie sa od ustálených spôsobov myslenia o aktuálnej tvorbe, vedené z pozície individuálnej citlivosti, vkusu a „zdravého rozumu“. V nasledujúcom desaťročí na tento prístup nadviazal Valér Míkula.

¹¹ „Pointa ako päť na oko. Zabíjajúca, ťažkopádne namontovaná na záver nezáväzných rozprávok. (...) Žiznenie po transcendentne, po objímaní vesmíru, alebo prinajmenšom zeme, dosahuje v našej poézii podivuhodné rozmery. (...) U našich nadrealistov mi chýba schopnosť poeticky formulovať. Formulovať s prekvapivou intenzitou, s prekvapivým výsledkom a naozaj zvláštnym spôsobom“ (MORAVČÍK, Štefan: Výpredaj nadrealizmu. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 7, s. 137 – 138).

¹² O celistvosti „básnickej štruktúry“ ako o podmienke „naliehavosti výpovede“ písal napr. Pavol Plutko: „...báseň nepôsobí ako kompaktná kvalita, v ktorej sa jednotlivé štruktúrne prvky navzájom podmieňujú a modifikujú v celostný estetický tvar, ale iba ako autonómne útvary čiastkových estetických kvalít...“ (PLUTKO, Pavol: Poézia ako lyrický opis. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 1, s. 120 – 122).

¹³ „...šírka výrazu... nezodpovedá nadradenej hĺbkovej štruktúre...“ (tamže).

né inšpirácie prekračovali odborové rámce literárnej vedy či estetiky: kritika si v niektorých prípadoch osvojovala pojmy a s nimi zviazaný spôsob uvažovania i zameranosť na predmet z disciplín na pomedzí prírodných a humanitných vied, najmä psychológie. Tento prístup k dielu sa uplatnil v kritickom prejave Pavla Plutku, ktorý štruktúrno-analytické a recepcné východiská dopĺňal psychologicky zameranou interpretáciou lyrického a autorského subjektu.¹⁴ Prostredníctvom široko chápaného vedeckého diskurzu (išlo o racionalitu či vecnosť v prístupe k dielu, hovorilo sa o „vedeckosti“ či „zvedčení“ kritiky) sa mohlo myslenie o literatúre čiastočne imunizovať voči ideologickému tlaku a zároveň tak produktívne vymedziť voči predchádzajúcej vývinovej etape (najmä voči začiatku päťdesiatych rokov).¹⁵

Frekventovanou témou literárnych diskusií bol v tomto období aj *vzťah medzi tvorbou a skutočnosťou* (realitou). Tá mala niekoľko podôb, hovorilo sa o skutočnosti empirickej, sociálnej, historickej... Nekomplikovane priamočiary, zdánlivo bezprostredný a zároveň „dialektický“ pružný vzťah literatúry k podmienkam, v ktorých vzniká, uplatňovaný v predchádzajúcom desaťročí ako vzťah jednostrannej závislosti, sa v tomto období skomplikoval. Kritika na jednej strane víťala senzuálne východiská, z ktorých sa dostávalo „realite“ metaforického „prekódovania“ v literárnej tvorbe (poézia konkrétností), ako protiváhu skompromitovanej tvorby pracujúcej s ideologicky „predzjednanými“ obsahmi (socialistický realizmus), na druhej strane jej postupne začala chýbať určitá estetická generalizácia uskutočnená na širšom poznávacom základe, teda presah bezprostrednej skutočnosti, ktorý by mohol mať podobu tak antropologického zovšeobecnenia, ako aj historicky konkretizovateľnú náplň.¹⁶ Reflexia pomeru tvorby a skutočnosti v druhej polovici desaťročia nadobudla aj radikálne kontrastnú podobu k tézám predchádzajúcej vývinovej etapy. Ak podľa nich v bezprostredne po februárovom období realita podmienovala tvorbu (analogicky k tomu, ako „bytie malo určovať vedomie“), tak v niektorých kritických prejavoch záveru šesťdesiatych rokov sa vzťah literatúra – realita významovo anuloval.¹⁷ Kým dovtedy išlo skôr o to, kto bude určovať podobu tohto vzťahu,

¹⁴ V recenzii na zbierku Jána Ondruša *V stave zlé* (In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 10, s. 138 – 140), ktorú príznačne nazval Poézia ako diagnóza, kombinuje terminológiu výrazovej sústavy i štruktúrnej a recepcnej estetiky (kategorickosť výrazu, oscilácia výrazu, príjemca, čitateľská konkretizácia) s filozofickým a psychologicko-psychiatrickým pojmoslovím (bytie, skutočnosť, existenciálny stav, klinický zápis, diagnóza, schizofrenická rozpoltenosť, rozdvojenosť), za lyrickým subjektom nachádza štylizovaný subjekt autorský: „...autorské utajovanie, ukrývanie sa, ktorého príčiny spočívajú v psychickej zábrane autorského subjektu vyjadriť naplno rozjatrenú vnútornú problematiku...“

¹⁵ Ako konštatoval Fedor Matejov, voči ideológii podobnú „neutralizačnú“ funkciu mali scientisticky orientované iniciatívy v myslení o literatúre aj v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch.

¹⁶ V tejto súvislosti, parafrázujúc M. Hamadu, vyslovil V. Marčok požiadavku „syntézy senzualistického základu s antropologicko-existencialistickým stanoviskom“ a pripomenul, že „aj Stachov program (...) mal svoju historicky presne vymedziteľnú ľudskú platnosť, prirodzene, estetickéj povahy“ (MARČOK, Viliam: *Premeny konkretizmu* (Zamyslenie nad poslednými zbierkami Jána Stachu, Vlastimila Kovalčíka a Jána Ondruša). In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 1, s. 52 – 63).

¹⁷ V recenzii Slobodovho *Uhorského roku* napísal Milan Šútovec, že „niektorá literatúra je pamfletom na život, je ohovorením a zmystifikovaním života, môže jestvovať mimo skúsenosť nielen jedného života, ale akosi mimo skúsenosť vôbec, môže žiť imanentne, teda zo seba“ (Dobrý deň, lotor Amont! In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 7, s. 142. Knižne in: ŠÚTOVEC, Milan: *Rekapitulácia nekapitulácie*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990, s. 67 – 70).

teda či sa bude naplňať v rámcoch dodaných literatúre zvonku (ideológia), alebo si literatúra bude sama hľadať prístup ku skutočnosti, v závere šesťdesiatych rokov sa niektorí autori a ich kritici dostávajú k bodu obratu, na miesto, kde sa nastoľuje a zároveň začína byť uvedomovaná nová paradigma (podmienečne, s ohľadom na situáciu slovenskej literatúry, ju možno pomenovať „protopostmodernou“: išlo o rozznateľnú vývinovú líniu, prekrytú normalizáciou na začiatku sedemdesiatych rokov).

Vo vzťahu literatúry ku skutočnosti bola po skúsenosti s vývinovým obdobím socialistického realizmu nastolená aj otázka sprostredkovacích modelov, toho, čo tvorcovi umožňuje prístup k realite. Jedným z nich ostávala ideológia, ktorá však už nebola chápaná v zmysle mocenskej indoktrinácie, ale ako neuvedomovaná si súčasť každodennosti utvárajúca „predzjednaný svet“, na vytváraní ktorého sa časť literatúry podieľa. V tomto zmysle odlišil M. Šútovec prózu vznikajúcu ako transformácia „*ideologických problémov a pomerov do okruhu etiky*“ (jej predstaviteľom mal byť D. Kužel) od literatúry, ktorá dokáže byť nepredpojatou (ne-ideologickou) tvorbou vlastného sveta (próza P. Hríza).¹⁸

V druhej polovici desaťročia bolo literárnokritické pole relatívne nezávislé na dobovej politickej praxi, literatúra a jej reflexia sa na chvíľu vyvíjali skôr paralelne popri pohybe mocenských štruktúr (a ich ideologických nárokov), než aby s nimi nadväzovali priamy vzťah (či už kooperatívny, alebo antagonistickej). Tento stav sa zmenil po okupácii Československa v roku 1968 a najmä v prvých mesiacoch roku 1969: príspevky niektorých kritikov boli v priamej opozícii voči politickému smerovaniu spoločenských reprezentácií (nového vedenia KSČ na čele s Gustávom Husákom). Išlo predovšetkým o konkrétny protest proti opatreniam obmedzujúcim slobodu prejavu, ktoré zahajovali postupný proces tzv. normalizácie, o vystúpenia proti médiám a jednotlivcom z novinárskej a publicistickej obce, ktorí sa rozhodli tento proces podporovať, ako aj o širšiu a všeobecnejšiu reflexiu situácie človeka a národa v danej historickej konfigurácii. Na krátky čas niekoľkých mesiacov, kým nezanikli možnosti pre verejné slobodné pertraktovanie týchto tém (napr. zákazom publikovania, ktorý postihol niektorých autorov, likvidáciou časopisov alebo vynútenou zmenou ich orientácie) sa časť kritiky presunula (žánrovo a funkčne) od reflexie literatúry k angažovanej publicistike. Svedectvom takéhoto rozšírenia, resp. presiahnutia literárneho a kritického poľa k aktuálnej spoločenskej problematike je napríklad séria glos Pavla Števčeka, uverejňovaná na pokračovanie v *Slovenských pohľadoch* pod názvom Na okraj.¹⁹ V podobnom duchu, teda kriticky voči politickému

¹⁸ ŠÚTOVEC, Milan: Okultizmus. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 5, s. 133 – 134. Knižne in: ŠÚTOVEC, Milan: *Rekapitulácia nekapitulácie*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1990, s. 60 – 63.

¹⁹ Vyšlo sedem pokračovaní (v č. 1 – 7 v roku 1969), rubrika zanikla bez upozornenia zo strany redakcie alebo autora. Posun od literárnej k otvorene politickej publicistike P. Števček reflektuje a tematizuje: „... nemáme teraz právo na útek od aktivity. Nezaujímam ma pritom, ako ju nazveme: ľudskou, občianskou, publicistickou, opozičnou – alebo prosto politickou“ (ŠTEVČEK, Pavol: Na okraj. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 4, s. 157 – 159). Števček venoval pozornosť aktuálnym témam: federalizácii, odbúravaniu toho, čo dosiahla spoločnosť v roku 1968, obhajuje okolnosti, prečo sa nemohol zísť 12. 4. 1969 v Bratislave plánovaný 5. zjazd čs. spisovateľov...; predstaviteľom novej moci, konkrétne G. Husákovi pripomína, že na svoje miesta sa dostali aj vďaka angažovanosti spisovateľov pred januárom 1968, kladie otázku, čo z predchádzajúceho roku sa uplatní v prítomnom čase: „...je vôbec mysliteľné, aby terajšie politické vedenie mohlo čo i len naznačovať možnosť návratu do čias nezákonnosti a represálií, dávať najavo odsudzovanie pojanuárovej politiky, alebo trvať na definitíve pre súčasnú politickú realitu – a rá-

smerovaniu slovenskej spoločnosti po auguste 1968 a proti vytesňovaniu nedávnej minulosti (občianska rezistencia v prvých pookupačných týždňoch) z pamäti spoločenstva, sa vyjadrovali aj Milan Hamada²⁰ alebo Vladimír Petrík,²¹ ironické komentáre na margo spoločenskej situácie pravidelne uverejňoval v rubrikách Zápisník a A–Z časopis *Mladá tvorba*.²²

Podobu literárnokritického poľa tejto doby významne určoval vzťah k predchádzajúcemu obdobiu, k tomu, čo hodnotovo a štruktúrne reprezentovalo slovné spojenie „päťdesiate roky“. Toto obdobie tvorilo pozadie – či už implicitné, alebo priamo pomenované – väčšine tém, pojmov a koncepčných prístupov uplatnených v reflexii literatúry: ich uplatnenie bolo vedené spoločnou snahou presadiť najmä to, čo sa v minulom desaťročí (najmä jeho prvej polovici) potláčalo. Priamo sa o päťdesiatych rokoch písalo (a to už v prvej polovici nasledujúceho desaťročia) najmä v súvislosti so snahou rehabilitovať postihnutých autorov.²³ Najprv išlo o predstaviteľov medzivojnovnej ľavicovej avantgardy (L. Novomeský), postupne aj o publikačný návrat niektorých predstaviteľov katolíckej moderny. V tejto situácii kritika stála pred problémom, ako integrovať do celku literatúry slovesné prejavy miznajúce sa s dobou, vývinovo prináležiace do iných vývinových etáp, ktoré – merané aktuálnymi kritériami – hodnotovo nemohli obstať: na druhej strane stál evidentný fakt, že išlo o ľudí nespravodlivo postihnutých, vylúčených na takmer dve desaťročia z literárneho života. Dilemu, ako posudzovať ich edičný návrat, sa pokúšal vyriešiť napríklad V. Marčok v glose Nečasová moderna, venovanej výberu z poézie Pavla Gašparoviča Hlbinu *Vino svetla*.²⁴

Vzťah k minulosti sa do literárnokritického diskurzu vpisoval aj prostredníctvom jeho prepojenia s literárnou históriou. Viacerí z kritikov sa pri úvahách o aktuálnej situácii

tať pritom trúfalo so súhlasom členstva strany, s podporou nestranickej demokratickej väčšiny?“ Kritizuje tých novinárov a spisovateľov, ktorí sú ochotní slúžiť novej moci: „Veď čo sa len musí diať napríklad v duši spisovateľa, ktorému sa nelení chodiť, alebo voziť sa – alebo nechať sa voziť – po uliciach Bratislavy, do nôteštka si vpisovať názvy ulíc a čísla domov, na ktorých ešte nie sú zatreté rozličné augustové nápisy, tie plody ľudovej politickej tvorivosti. A potom to pranierovať v Pravde...“ (ŠTEVČEK, Pavol: Na okraj. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 5, s. 158 – 159). Ako predstaviteľov konformizujúcej sa žurnalistiky v denníku *Pravda* menuje Bohuša Trávníčka, Jána Podhradského, ale aj spisovateľa Miloša Krnu.

²⁰ Vid' séria článkov v *Literárnom živote*, kde bol šéfredaktorom. Týždenník začal vychádzať v apríli 1969 ako pokračovanie zaniknutého *Kultúrneho života* a bol po šiestich číslach zastavený.

²¹ Malé novoročné vyvolávanie pamäti. In: *Mladá tvorba*, roč. 14, 1969, č. 2, s. 18 – 19.

²² Vid' napr. výsmešnú glosu Otvorenie republiky, komentujúcu okolnosti vyhlásenia federácie v Bratislave, podpísanú pseudonymom Honelník (In: *Mladá tvorba*, roč. 14, 1969, č. 1, s. 63).

²³ Postihy a nimi podmienené rehabilitácie mali rozličnú podobu a mieru: pohybovali sa v rozmedzí medzi publikačným zákazom, profesijnou perzekúciou a kriminalizáciou – a vice versa otvorením publikačných možností, prijatím do spisovateľskej organizácie, prinavrátením občianskych práv, anulovaním rozsudku...

²⁴ Podľa Marčoka bolo chybou, „že sa v súčasnej vydavateľskej praxi naprávajú krivdy mechanicky“, bez toho, aby sa odlišilo, „čo patrí do literárneho kontextu ako vývinový impulz a čo len ako muzeálny exponát“ (MARČOK, Viliam: Nečasová moderna. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 1, s. 122 – 123). Marčokovi odpovedal Hlbina, ale aj Ján Haranta (HLBINA, Pavol G.: Ad vocem „Nečasová moderna“. HARANTA, Ján: Vážený pán doktor... In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 5, s. 148 – 149), pričom najmä dotknutý autor viedol polemiku s malou mierou súdnosti, argumentujúc miestami dosť bizare: „Pozná Marčok výsledky II. Vatikánskeho koncilu?“

literatúry pokúšali nahliadnuť jej súčasnosť aj historicky, ako súčasť určitého vývinového rytmu. Takýto pohľad mohol byť východiskom budúcich dejinných syntéz. Michal Nadubinský sa v závere recenzie Lenčovej knihy *Nepokoj v minútach*²⁵ odpútal od konkrétneho diela k povojnovému vývinu, v ktorom rozlíšil dve relevantné vrstvy tvorcov (predstaviteľov socialistického realizmu a generáciu *Mladej tvorby*, polemicky reagujúcu na svojich predchodcov), pričom z hľadiska vývinu považoval v aktuálnej situácii prózu za „oneskorujúci sa“ literárny druh (analogicky s vývinom poézie pred desiatimi rokmi, keď sa „čakalo na konkretistov“). Literárnohistorické konštrukcie sa v tomto období stali súčasťou aktuálnej reflexie, jej výkladového a argumentačného modelu, prostredníctvom ktorého sa mohol zdôvodniť postoj k dobovej produkcii. K najvýraznejším kritikom, pre ktorých bola pamäť literatúry samozrejým rámcom pre jej hodnotovú a typologickú reflexiu, patrili literárni historici Vladimír Petřík a Ján Števček.

2.3.2. Žánrová, funkčno-typologická a generačná diferencovanosť literárnej kritiky

V období, ktorému sa venuje táto rekonštrukcia kritického diskurzu, disponovala reflexia aktuálnej slovenskej literatúry rozvinutou žánrovou štruktúrou. Základnou formou kritického vyjadrenia bola už tradične *recenzia*, rozsahom i štruktúrou pružný útvar, zameraný väčšinou na konkrétne dielo. Tradované odlišenie žurnalistickej (denníkovej) kultúrnej publicistiky, teda *recenzistiky* v užšom a hodnotovo nižšom zmysle slova, zameranej skôr na informáciu o diele, od *kritiky* ako odborného („expertného“) výkonu či výrazu vysoko hodnotenej *osobnostnej* kritickej intencie, teda diferenciacia kombinujúca aspekt média (denník oproti špecializovanému časopisu) a hodnoty v tomto období už celkom neplatí: aj denníky vo svojich kultúrnych rubrikách (*Pravda*, *Smena*, *Práca*) poskytovali dostatočný priestor pre vyjadrenie (omnoho väčší ako v súčasnosti) a tento priestor využívali etablovaní predstavitelia domácej kritiky.²⁶ V žánri recenzie sa uplatnil pomerne široký repertoár prístupov: od kombinácie štruktúrne-analytického a typologického či personálneho (teda od materiálového usporiadania diela k charakteristike subjektu tvorcu – P. Plutko o Rúfusových *Zvonoch*, A. Bagin) až po presah historizujúci, zohľadňujúci vývinové súvislosti druhu a žánru (V. Petřík, J. Števček), či aktualizujúci dielo smerom k spoločenským (P. Števček) alebo filozoficko-antropologickým (M. Hamada) súvislostiam. V niektorých recenzných výkonoch dominovala hodnotiaci funkcia, teda vymedzenie toho, čo ešte je a čo už nie je literatúra (príkladom na takýto „asanačný“ prístup môže byť recenzia M. Šutovca Na dne slovesnosti, venovaná knihe L. Mináčovej *Koniec automobilistky*).²⁷

Rozsiahlejšie texty, presahujúce hodnotenie jednotlivých diel a venované aktuálnej problematike literatúry ako celku („situácii literatúry“), eventuálne jej komplexnejších štruktúrnych častí (druhov – lyrike či epike, generačnému alebo skupinovému aspektu) mali žánrový charakter kritickej *štúdie*. Išlo o práce s ambíciou bilančnou (venované určitému

²⁵ NADUBINSKÝ, Michal: Slovo v tvare. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 8, s. 135 – 137.

²⁶ Ani autori recenzií hodnotovo neodlišovali príspevky publikované v denníkoch od tých, ktoré vyšli v špecializovaných literárnych časopisoch: svedčí o tom skutočnosť, že jedny aj druhé zaraďovali do bilančných knižných výberov – vid' príslušné bibliografie napr. v knihe J. Nogeho *Literatúra v pohybe* alebo V. Petříka *Hľadanie prítomného času*.

²⁷ In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 2, s. 140 – 141.

obdobiu, napr. roku), typologickou (diferenciácia a usporiadanie vybraného segmentu literárnej tvorby), často zohľadňujúce aj vývinový aspekt veci a smerujúce k literárnohistorickému presahu (príkladom uplatnenia tohto žánru môže byť štúdia V. Marčoka *Premeny konkretizmu*²⁸). Rozsahom a funkciou sa k štúdiu približuje *esej*. V slovenskej literárnej tradícii tento pojem zahŕňa dva síce nie vzdialené, ale predsa len odlišné významy, ktoré je užitočné pri pokuse o charakteristiku kritického diskurzu šesťdesiatych rokov diferencovať. V hodnotovo neutrálnejšom zmysle slova predstavuje esej text úvahového charakteru, pokračujúci svoje východiská (napr. konkrétne literárne dielo) smerom k všeobecnejšiemu uchopeniu témy: v prípade reflexie literatúry ide o presah od užšie vymedzenej „literárnosti“ (indikovanej napr. terminológiou alebo úzko odborným uchopením problému) do univerzálnejšieho diskurzného poľa (napr. filozofie vo všeobecnejšom, nie expertne akademickom význame). Takémuto vymedzeniu by zodpovedali napr. programové a polemické state Milana Hamadu, ale aj repliky tých, ktorí s ním polemizovali – Vladimíra Mináča a Stanislava Šmatláka. Druhé, užšie vymedzenie eseje, charakteristické pre slovenský kultúrno-historický kontext, sa odvíja od „figúry osobnosti“²⁹: v domácich podmienkach bolo inšpirované F. X. Šaldom a jeho najznámejším reprezentantom bol Alexander Matuška. Spájalo sa so štylistikou sugerujúcou citovú emfázu, s osobnostným nasadením premietnutým do výrazu. V druhej polovici šesťdesiatych rokov tento prístup, na pozadí vecnejšieho, štylisticky zdržanlivejšieho a menej „efektného“ písania (takým bola vo svojej asketickej čistote aj esejistická tvorba M. Rúfusa) pociťovaný už ako archaický a vyprázdnený, bol skôr výnimkou (nájdeme ho v recenzistike I. Vaška).

Register kritických žánrov vymedzeného obdobia dopĺňali kratšie operatívne útvary, konštituované na báze *glosy*. Charakterizovalo ich pomerne veľké tematické rozpätie (išlo tak o poznámky na margo jednotlivého diela, ako aj o spoločensky angažované vystúpenia, presahujúce kritický diskurz smerom ku kultúrnej a občianskej publicistike), často sa v nich uplatnila ironia alebo aj mystifikácia (najvýraznejšie v rubrike Zápisník v časopise *Mladá tvorba*).

Reflexia súdobej literatúry bolo náplňou aj dialogických žánrov, ktoré mali svoje významné miesto v štruktúre kultúrnych časopisov tých čias. Patrili k nim *diskusia*, *anketa*,³⁰ ale najmä *rozhovor*: pravidelne uverejňované rozhovory J. Vanoviča v *Slovenských pohľadoch*, kde dostali priestor aj významní predstavitelia literárnej kritiky (napr. J. Bžoch, M. Hamada, A. Matuška, S. Šmatlák) boli vydané pod názvom *Antidialógy* aj knižne.³¹

²⁸ In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 1, s. 52 – 63.

²⁹ Toto spojenie je tu použité v tom zmysle, ktorý mu určil Fedor Matejov pri svojom rozlíšení troch východiskových figúr, uplatňovaných v prístupe k literatúre: píše o figúrach „osobnosti“, „štruktúry“ a „kultúry“. Viď MATEJOV, Fedor: K situácii písania o literatúre I. In: MATEJOV, Fedor: *Fragmenty*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010, s. 78 – 92.

³⁰ Napr. diskusia o poézii Básnici pri okružlom stole (In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 10, s. 3 – 13), o súčasnej slovenskej próze (Beseda s happy-endom. In: *Slovenské pohľady*, roč. 83, 1967, č. 6, s. 6 – 12) alebo o situácii literatúry (Slovenská literatúra na prahu sedemdesiatych rokov 20. storočia. In: *Romboid*, roč. 5, 1970, č. 3, s. 28 – 45).

³¹ VANOVIČ, Július: *Antidialógy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1968. Aj v súčasnosti ide o jednu z kníh, ktorá plasticky a sugestívne približuje nielen literárnu, ale aj mentálnu, kultúrnu a spoločenskú atmosféru danej doby.

Varietu tých prístupov k literárnemu dielu, ktoré boli zmienené vyššie, v súvislosti s dobovou pojmovou paradigmou (štruktúrno-estetický, filozoficko-antropologický, literárnohistorický, spoločensko-kritický...), možno rozšíriť o niektoré ďalšie, ktoré boli spojené skôr s individuálnymi výkonmi a odlišovali sa od dominujúcich dobových tendencií. V znamení „figúry osobnosti“ sa niesol kritický prejav Ivana Kadlečíka, ktorý ako jeden z mála nadväzoval na tradíciu reprezentovanú v slovenskej reflexii literatúry A. Matuškom.³² Protikladný modalite pátosu, charakteristickej pre Kadlečíka, je spôsob, akým k literatúre (najmä poézii) pristupoval Štefan Moravčík. Jeho kritické písanie nebolo aplikáciou vyhraneneho metodologického kréda, nemalo ambíciu presiahnuť dielo smerom k širším spoločenským alebo filozofickým súvislostiam, ani nemanifestovalo prostredníctvom diela „osobnosť“: spočívalo na uplatnení osobného vkusu. Hodnotovo sa tento prístup odvíjal od priznaného čitateľského zážitku (resp. jeho absencie) bez deklarovaných apriórnych východísk (filozofických, estetických, štruktúrnych): pri svojom podvracaní dobového kánonu, všeobecne uznávaných hodnôt a najmä ich uplatnenia v literárnej „prevádzke“ sa Moravčík dovoľával skôr zdravého rozumu a od neho odvodenej miery, než nejakej apriórnej racionálnej konceptualizácie. Dominujúcou modalitou jeho kritického štýlu bola irónia, dokázal písať jednoducho, prístupne, jasne, a pritom nebanálne, používal prirodzený jazyk takmer bez terminologických barličiek, ktorý mu však stačil na to, aby pristihol básnikov pri povrchnej či krkolomnej práci s „materiálom“, pri očividných jazykových lapsusoch. V Moravčíkovi mala slovenská literárna kritika autora idúceho „proti srsti“ nielen autorom recenzovaných kníh, ale sčasti aj dobe (ironicky parafrázoval a zosmiešňoval dobovo príznakovú „transcendentalizáciu“ literatúry, charakteristický je v tejto súvislosti už titul jednej z jeho kritík: 3x veľké duchovno).³³

Uplatnenie metodológie, ktorá by bola otvorene proklamovaná ako *marxistická*, bolo v slovenskej literárnej kritike do začiatku sedemdesiatych rokov výnimočné. Postuláty sociologizujúceho marxizmu tvorili bázu príspevku D. Okáliho *Sexualizácia alebo únik z reality*,³⁴ pokusu nájsť sociálnu podmienenosť dobovo príznakovej „sexuálnej otvorenosti“ v literatúre, ktorú pochopil ako prejav „objektívnych zákonitostí“ vývoja spoločnosti.³⁵

Pole literárnej reflexie druhej polovice šesťdesiatych rokov dotvárali vystúpenia samotných spisovateľov, venované vlastnej tvorbe, aktuálnej literárnej situácii i všeobec-

³² Prikladom na Kadlečíkov esejistický, na štýlovej (rétorickej) emfáze založený prístup, môže byť kritická glosa *Iskrenie*, venovaná Vanovičovým *Antidiálogom*. (In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 4, s. 144 – 145.)

³³ MORAVČÍK, Štefan: 3x veľké duchovno. In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 6, s. 136 – 138. (O básnických zbierkach J. Škamlu *Sústredenie*, P. Koyša *Ukrutná vernosť* a I. Mojíka *Rekonštrukcia vzdychu*.)

³⁴ In: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 10, s. 19 – 23.

³⁵ Autorov prístup i použitý výrazový aparát predznačili v trochu bizarnej forme tendencie, ktoré budú v nasledujúcich rokoch v reflexii literatúry dominovať: „sexuálna otvorenosť“ (...) zjav, ktorý prenikol do vedy, umenia, osvety, do výchovy, do každodenného života. Je výrazom tých základných a prevratných spoločenských zmien, ktoré nastali po druhej svetovej vojne, a to najmä v konečnom dôsledku vedecko-technickej revolúcie. Aj v tejto sfére sa potvrdzujú geniálne postrehy Marxa z úvodu *Kritiky politickej ekonomie*: „Spôsob výroby materiálneho života podmieňuje sociálny, politický a duchovný životný proces vôbec“ (tamže).

ným problémom literatúry. Odznali v diskusiách, rozhovoroch, polemikách, ale mali aj podobu autonómnych úvah, programových statí a esejí: často išlo o pokusy pojmovým jazykom formulovať tvorivý program či interpretovať už vytvorené diela.³⁶ V niektorých prípadoch spisovateľa polemicky reagovali na kritický ohlas svojej tvorby, či už vážne (vyššie zmienená odpoveď P. G. Hlbinu na Marčokovu recenziu), alebo výsmešne.³⁷

2.4. Resumé

Vývinový pohyb slovenskej literárnej kritiky už od prvej polovice šesťdesiatych rokov smeroval k osamostatňovaniu kritického poľa. Proces autonomizácie sa týkal tak vzťahu k spoločensko-politickým (mocenským) štruktúram, ako aj pomeru k literatúre. Jeho súčasťou bola funkčná, žánrová, ale aj generačná diferenciácia literárnej kritiky (v porovnaní s predchádzajúcim obdobím), ktorá si našla mediálne zázemie najmä v literárnych a kultúrnych časopisoch, jeho prejavom zase paradigmatická zmena v prístupe k literatúre: zmenené rámce sa týkali najmä vymanenia myslenia o literatúre z dovtedy záväzného a ideologicky moderovaného spoločenského kontextu („socialistická literatúra“), ako aj jeho „slohových“ požiadaviek („socialistický realizmus“), odklonu od historicky podmieneného k antropologicky univerzálnemu. Reflexia literatúry už poznávacie a hodnotiace kritériá nepreberala z jediného autoritatívneho zdroja, ale začala si ich flexibilne utvárať a voliť na základe konkrétnej situácie (nadväzujúc tak na staršie tradície myslenia o literatúre, ako aj na aktuálne podnety západnej proveniencie). Išlo o krátke obdobie, o prechodný čas niekoľkých rokov, počas ktorého sa vývinové impulzy ďalšieho rozvoja literárnej kritiky generovali zvnútra, z jej vlastných zdrojov.

Takto, vzhľadom na reálne spoločenské pomery, výnimočne priaznivo usporiadané literárnokritické pole nezmenilo svoju podobu naraz. Jeho dramatická rekonfigurácia súvisela – podobne ako pred dvadsiatimi rokmi – s celospoločenskými pohybmi vo sfére zahraničnej a domácej politiky (okupácia ČSSR v auguste 1968, zmena orientácie v smerovaní spoločnosti v nasledujúcom roku po nástupe nového, husákovského vedenia...) a presadzovala sa postupne, v horizonte niekoľkých rokov. Navonok, pokiaľ ide o publikačné výstupy, si literárna kritika ešte v roku 1970 zachovávala väčšinu toho, čo bolo pre ňu charakteristické v bezprostredne predchádzajúcom období (prítomnosť nových prvkov v diskurze bolo možné vysvetliť z jeho vnútra, ako autonómny – „prirodzený“ – pohyb literárnokritického radu). Zmeny, pripravujúce jej budúcnosť v rámcoch, ktoré možno

³⁶ V tejto súvislosti možno zmieniť napr. úvahu Rudolfa Šlobodu *Dve podmienky dobrého románu* (in: *Slovenské pohľady*, roč. 85, 1969, č. 10, s. 36 – 39), ktorá je svojím významovým rozpätím medzi vážnym uchopením témy a ironickou parafrázou vývojovo spätá s prózami *Uhorského roku*.

³⁷ Príkladom takéhoto prístupu bolo ironicko-mystifikačné prekódovanie žánru diskusie v *Romboide* (namiesto o literatúre debatovali príslušní kritici o pestovaní zeleniny) Mičurinský kútik pre našich záhradkárov a chovateľov (Malý kabaret s happy-endom, v ktorom účinkuje päť činohercov a dvaja mimovia) (In: *Romboid*, roč. 2, 1967, č. 4, s. 73 – 75), ktoré parodicky reagovalo na diskusiu o slovenskej próze v *Slovenských pohľadoch* (Beseda s happy-endom. In: *Slovenské pohľady*, roč. 83, 1967, č. 6, s. 10). Autor pamfletu bol skrytý za pseudonymom „záhradník Bábora a ovocinár Jojo“, podľa svedectva pamätníka E. Charousa išlo o Vincenta Šikulu. (Pre Šikulovo autorstvo hovorí aj skutočnosť, že v tom čase bol redaktorom *Romboidu* a diskusia, na ktorú paródia reagovala, bola venovaná aj jeho tvorbe.)

všeobecne pomenovať kultúrnou normalizáciou, mali spočiatku podobu netransparentných aktov, ktoré sa dotýkali personálnej základne kritiky (jej predstaviteľov a ich publikačných možností) a orgánov (médií) literárnokritickej prevádzky (predovšetkým časopisov).

(Dokončenie v nasledujúcom čísle.)

Doc. Mgr. Vladimír Barborík, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: Vladimír.Barborík@savba.sk